

Archeologisch onderzoek Hunebedcentrum te Borger

Bureauonderzoek

GRONTMIJ ARCHEOLOGISCHE RAPPORTEN 1291

Concept

ISSN 1573-5710

Opdrachtgever:
Gemeente Borger-Odoorn

Grontmij Nederland B.V.
Assen, 10 december 2012

Verantwoording

Titel : Archeologisch onderzoek Hunebedcentrum te Borger

Subtitel : Bureauonderzoek

GRONTMIJ ARCHEOLOGISCHE RAPPORTEN 1291

Projectnummer : 311850

Referentienummer : 311850

Revisie : 0

Datum : 10 december 2012

Auteur(s) : mevr. H. Boon, MA

E-mail adres : hilde.boon@grontmij.nl

Gecontroleerd door : dhr. dr. J.J. Hekman

Paraaf gecontroleerd :

Goedgekeurd door : dhr. drs. R.F.M. Onck

Paraaf goedgekeurd :

Contact : Grontmij Nederland B.V.
Stationsplein 12
9401 LB Assen
Postbus 29
9400 AA Assen
T +31 592 33 88 99
F +31 592 33 06 67
www.grontmij.nl

Administratieve gegevens

Datum opdracht : 22 oktober 2012
concept : 10 december 2012
definitief :

Opdrachtgever : Gemeente Borger-Odoorn

Uitvoerder : Grontmij Nederland B.V.

**Beheer documentatie
en/of vondsten** : Grontmij Nederland B.V., Assen

Bevoegde overheid : Gemeente Borger-Odoorn

Contactpersoon : Mevr. drs. M. Montfort

Locatie : gemeente : Borger-Odoorn
plaats : Borger
toponiem : Hunebedcentrum

RD-coördinaten : N x: 249.870 / y: 550.370
O x: 250.145 / y: 550.225
Z x: 249.810 / y: 550.120
W x: 249.780 / y: 550.245

kaartblad : 12G Gieten

afm. plangebied : circa 5 ha

AMK : monumentnr. : 300

Archis2 : CIS-code : 54584

Archeoregio NOaA : 1 Drents zandgebied

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	5
1.1	Algemeen.....	5
1.2	Ligging plangebied.....	5
1.3	Huidig gebruik van het plangebied	5
1.4	Onderzoeksdoel.....	5
1.5	Leeswijzer	5
2	Landschap.....	6
2.1	Geologie.....	6
2.2	Geomorfologie	7
2.2.1	Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN).....	7
2.3	Bodem.....	7
3	Archeologie	9
3.1	Bewoningsgeschiedenis	9
3.2	Archeologische Monumenten	10
3.3	Archeologische waarnemingen en onderzoeken.....	11
3.4	Archeologische waarden- en beleidskaarten.....	12
3.4.1	Gemeentelijke archeologische beleidskaart	12
3.5	Voorgaand onderzoek.....	12
4	Archeologische verwachting	14
5	Evaluatie	16
5.1	Conclusies en samenvatting	16
5.2	Advies	16

Bijlage 1: Locatie plangebied

Bijlage 2: Archeologische Basiskaart

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van de gemeente Borger-Odoorn heeft Grontmij Nederland B.V. een archeologisch onderzoek uitgevoerd voor de uitbreiding van het Nationaal Hunebedden Informatiecentrum te Borger. Het onderzoek heeft bestaan uit een bureauonderzoek en de rapportage hierover. Het onderzoek is uitgevoerd conform de provinciale richtlijnen. Op basis van de resultaten van het onderzoek wordt een nader advies gegeven met betrekking tot de noodzaak van eventueel archeologisch vervolgonderzoek en, indien dit het geval is, in welke vorm dit zou moeten worden uitgevoerd. Dit advies dient ter bekrachtiging te worden voorgelegd aan de bevoegde overheid.

De betreffende werkzaamheden zijn conform de richtlijnen van het handboek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.2) uitgevoerd. Grontmij beschikt over een eigen opgravingsvergunning afgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

1.2 Ligging plangebied

Het plangebied ligt op het terrein van het Hunebedcentrum aan de Bronnegerstraat in Borger. De totale oppervlakte van het te onderzoeken terrein bedraagt circa 4.9 hectare. Hiervan zal echter slechts een deel worden ontgraven. De exacte locatie van het plangebied wordt weergegeven in Bijlage 1. Het maaiveld ter plaatse van het plangebied ligt gemiddeld op 19 m +NAP in het westelijk deel en 15 m +NAP in het oostelijk deel van het plangebied.

1.3 Huidig gebruik van het plangebied

Binnen het plangebied ligt het bestaande Hunebedcentrum, inclusief o.a. een veldkeientuin, Steentijdboerderij en parkeerplaats. Tevens ligt Hunebed D27 binnen de begrenzing van het plangebied. Hier worden echter geen ingrepen gepland.

1.4 Onderzoeksdoel

Onderhavig onderzoek is uitgevoerd in het kader van de bestemmingsplanprocedure. De opdrachtgever is van plan in het plangebied de huidige bezoekersparkeerplaats en de parkeerplaats voor personeel uit te breiden (resp. ca. 5000 en 350 m²). Ook wordt er nieuwbouw gepland ten noorden van het huidige Hunebedcentrum (ca. 4100 m²). Zie Bijlage 2 voor een kaart met de locaties van de geplande ingrepen.

De bodemingrepen die gepaard gaan met de geplande realisatie zullen eventueel aanwezige archeologische resten in de bodem verstoren en/of vernietigen. Derhalve dienen voorafgaand aan die werkzaamheden de archeologische waarden binnen het plangebied in kaart te worden gebracht.

1.5 Leeswijzer

Dit rapport betreft een rapport zoals genoemd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA-specificatie VS05). Allereerst is in hoofdstuk 2 de genese van het landschap beschreven. In hoofdstuk 3 worden de bekende archeologische waarden behandeld. Op basis van deze beide hoofdstukken is in hoofdstuk 4 een specifiek verwachtingsmodel is opgesteld. In hoofdstuk 5 wordt een evaluatie gegeven van die resultaten en een advies voor eventueel vervolgonderzoek.

2 Landschap

Om de landschapsgenese in beeld te brengen, is gebruik gemaakt van bodemkaarten en van geologische, topografische en historische kaarten. Met behulp hiervan wordt de bodem en het landschap beschreven. Onderdeel van deze studie vormt een analyse van het Actueel Hoogtebestand Nederland.

2.1 Geologie

De afzettingen die in het plangebied aan de oppervlakte voorkomen, dateren uit het Pleistoceen (zie Tabel 2.1). Het plangebied ligt op de oostflank van de Hondsrug, een hoge rug in het landschap, bestaande uit keileem (Formatie van Drente). Aan de randen van deze opduiking is het keileem weggeërodeerd en zijn onderliggende afzettingen bloot komen te liggen (Formatie van Peelo). Hier overheen is een dunne laag dekzand afgezet (Formatie van Boxtel).

In de voorlaatste ijstijd, het Saalien, werd door het landijs een grondmorene afgezet, die gerekend wordt tot het Laagpakket van Gieten binnen de Formatie van Drente. De grondmorene wordt aangeduid als keileem en bestaat uit leem en lemig zand met grind en stenen. De Hondsrug is een keileemopduiking behorende tot het Laagpakket van Gieten binnen de Formatie van Drente.

Tabel 2.1 Indeling van het Kwartair

chronostratigrafie		jaren geleden	
Kwartair	Holoceen	Subatlanticum	3.000 - heden
		Subboreaal	5.000 - 3.000
		Atlanticum	8.000 - 5.000
		Boreaal	9.000 - 8.000
		Preboreaal	10.000 - 9.000
	Pleistoceen	Laat	130.000 - 10.000
		<i>Weichselien (ijstijd)</i>	120.000 - 10.000
		<i>Eemien</i>	130.000 - 120.000
		Midden	800.000 - 130.000
		<i>Saalien (ijstijd)</i>	200.000 - 130.000
		<i>Elsterien (ijstijd)</i>	400.000 - 315.000
		Vroeg	2.400.000 - 800.000

De afzettingen die in het plangebied voorkomen behoren voornamelijk tot de Formatie van Peelo, een formatie die is ontstaan in het Elsterien, de ijstijd voorafgaand aan het Saalien. De bodems bestaan uit smeltwater- en periglaciaire afzettingen en komen voor aan de randen van de Hondsrug, waar de keileem, behorende tot de Formatie van Drente is weggeërodeerd. Mogelijk is in het hoger gelegen westelijk deel van het plangebied de formatie van Drente in de ondergrond aanwezig.

Gedurende de laatste IJstijd, het Weichselien, heerste er in Nederland een toendraklimaat. Er was weinig tot geen begroeiing waardoor de wind het zand kon verplaatsen. Het opgestoven materiaal werd op een andere locatie weer afgezet. Deze afzettingen worden aangeduid als dekzand en worden gerekend tot het Laagpakket van Wierden binnen de Formatie van Boxtel. Plaatselijk ontbreekt het dekzand.¹

¹ Wee, M.W. ter., 1979. *Geologische kaart van Nederland 1:50.000, blad Emmen West (17W)*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.

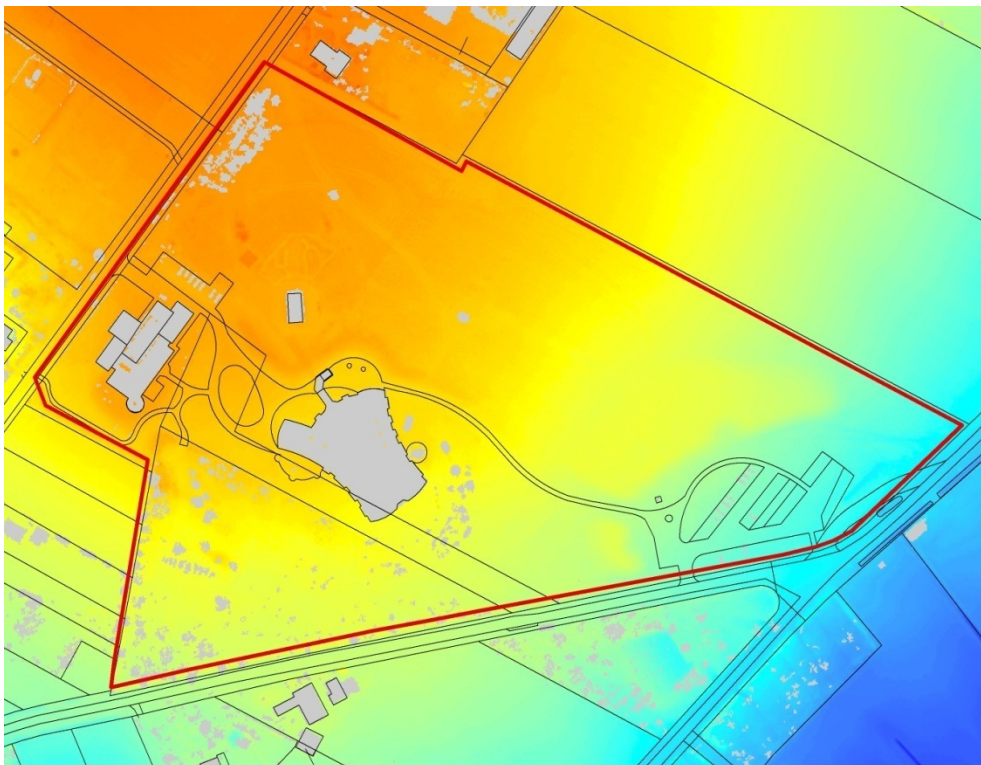
2.2 Geomorfologie

De Geomorfologische kaart geeft de mate van reliëf en de vormen aan die in het landschap te onderscheiden zijn. Het plangebied ligt op een heuvelrug, mogelijk door tektonische bewegingen ontstaan en waarschijnlijk door het landijs beïnvloed (eenheid 10B1). Locaties behorende tot deze eenheid hebben een onduidelijke ontstaansgeschiedenis, maar hebben wellicht te maken met stuwing van landijs.² In dit geval wordt hier de Hondsrug bedoeld. In het uiterste oosten van het plangebied komen grondmorene- of smeltwaterglooiingen voor met resten van grondmorene, al dan niet bedekt met dekzand. (eenheid 4H5) Deze afzettingen zijn mogelijk door smeltwater ontstaan.

2.2.1 Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

Het AHN is een landsdekkend digitaal hoogtebestand in de vorm van een driedimensionaal grid met een nauwkeurigheid van 5 cm, waarmee het maaiveld van Nederland in kaart gebracht kan worden. Door het combineren van de X-, Y- en Z-waarden (t.o.v. NAP) van elk punt ontstaat een digitaal hoogtemodel dat de gemiddelde hoogte van het maaiveld weergeeft met een nauwkeurigheid van 5x5 m per gridcel.

Op basis van het AHN-1 is te zien dat in het plangebied van oost naar west een groot verloop in hoogte bestaat. Het westelijk deel van het plangebied is beduidend hoger gelegen dan het oostelijk deel. Dit hoogteverschil is kenmerkend voor de sterk afkalvende aard van de oostflank van de Hondsrug. Zuidoostelijk van het plangebied ligt een relatief grote laagte, dit is het dal van de Hunze, die zuidelijk van het plangebied door de Hondsrug breekt (zie Afb. 2.1.).

Afbeelding 2.1. Relatieve hoogteligging van het plangebied volgens het AHN.

2.3 Bodem

De bodems in het plangebied worden op de Bodemkaart getypeerd als veldpodzolgronden, bestaande uit lemig, fijn zand, met keileem voorkomend binnen 1,20 m (eenheid Hn23x) en veldpodzolgronden bestaande uit leemarm en zwak lemig fijn zand (eenheid Hn21).³ Podzolering

² Alterra, geraadpleegd via Archis2; J.A.M. ten Cate & G.C. Maarleveld, 1977. *Geomorfologische kaart van Nederland schaal 1:50 000. Toelichting op de legenda*. STIBOKA, Wageningen / Rijks Geologische Dienst, Haarlem.

³ Stiboka, 1991. *Bodemkaart van Nederland 1:50.000*; Blad 12 West Assen. DLO-Staring Centrum, Wageningen.

treedt op in zandgronden waarop een vegetatie voorkomt die zuren afscheidt. Een intacte podzolbodem bestaat van boven naar beneden uit een A-horizont (strooisellaag/humushoudende bovengrond; doorgaans niet meer herkenbaar of aanwezig), een E-horizont (uitspoelingslaag), een B-horizont (inspoelingslaag) en/of een BC-horizont (overgangslaag) en een C-horizont (het moedermateriaal). Podzolering ontstaat in relatief hoge en droge zandgronden. Dit waren in de Steentijd bij uitstek de locaties voor nederzettingen.

3 Archeologie

Om de reeds bekende archeologische waarden in beeld te krijgen, zijn diverse bronnen geraadpleegd, zoals de Archeologische Monumentenkaart, Archis2 en archeologische waarden- en/of beleidskaarten van het betreffende gebied. Tevens wordt aandacht besteed aan de cultuurhistorische waarde van het gebied.

3.1 Bewoningsgeschiedenis

De flanken van de Hondsrug, maar vooral ook het nabijgelegen Hunzedal, dat is uitgesleten in de IJstijd, is een aantrekkelijke plek geweest om te wonen. Al vanaf de eerste periode dat er menselijke bewoning was in Noordoost-Nederland, het laat-Paleolithicum (voor een globale datering van de genoemde perioden zie Tabel 3.1) is het Hunzedal bezocht door jager-verzamelaars, die hun kampen opsloegen op de relatief hoger gelegen dekzandkoppen en -ruggen van het beekdal. Ook in het Mesolithicum en Neolithicum is het gebied geschikt geweest voor al dan niet periodieke semi-permanente bewoning. De mesolithische mens had veelal relatief kleine seizoensgebonden jachtkampjes op de flanken van dekzandruggen, vaak in de directe nabijheid van water.

Borger heeft een lange bewoningsgeschiedenis. In de directe omgeving van Borger zijn nederzettingssporen gevonden uit periodes van de Bronstijd tot en met de Romeinse Tijd. Zeker vanaf 1570 is Borger aanwezig op historische kaarten.⁴ De kerktoren van Borger stamt uit de 14e eeuw.⁵ Het dorp ligt op de Hondsrug, op een bewoonbare strook van Groningen naar Emmen, waar onder meer ook Zuidlaren en Odoorn liggen. Deze strook wordt aan de westkant begrensd door het Hoorndiep en aan de oostkant door het Schuitendiep (of Hunze). Het Voorst-Diep, waar Borger aan ligt, is één van de beken die samenkomen in de Hunze.

Afbeelding 3.1. Borger en D27 op het kadastrale verzamelplan uit de periode 1811-1832 (bron: watwas-waar.nl)

⁴ Versfelt, H.J. 2004. *Kaarten van Drenthe 1500-1900*. Heveskes uitgevers Groningen

⁵ Wikipedia.nl

Het plangebied ligt aan de Bronnegerstraat, een historische weg van Borger naar Bronneger. Lange tijd was het plangebied onbebouwd (zie Afb. 3.1). Aan het eind van de 19^e eeuw ontstaat de eerste bebouwing in het plangebied. Dit is het armenwerkhuis, een instelling voor armen, zieken, gehandicapten, wezen en anderen die niet voor zichzelf konden zorgen. In ruil voor voedsel en onderdak moest men het land bewerken of andere werkzaamheden uitvoeren. Dergelijke werkhuisen werden vaak vanuit de kerk georganiseerd, dit was in Borger ook het geval.

Tabel 3.1 Overzicht van archeologische perioden⁶

Periode	Tijd		
Laat-Paleolithicum (Oude Steentijd)		tot	9.000 v.Chr.
Mesolithicum (Midden Steentijd)	9.000 v.Chr.	-	4.900 v.Chr.
Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	5.325 v.Chr.	-	1.900 v.Chr.
Bronstijd	1.900 v.Chr.	-	800 v.Chr.
IJzertijd	800 v.Chr.	-	12 v.Chr.
Romeinse Tijd	12 v.Chr.	-	450 n.Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	-	1.050 n.Chr.
Late Middeleeuwen	1.050	-	1.500 n.Chr.
Nieuwe Tijd	1.500	-	heden

In 1967 werd ter plekke van het voormalige armenwerkhuis een oudheidkamer opgericht, een voorloper van het Hunebed Informatiecentrum. In 1982 is het Hunebedcentrum als zodanig opgericht, en vanaf 2005 in de huidige vorm in het plangebied aanwezig.

De locatie van het plangebied staat voornamelijk bekend om de aanwezigheid van het hunebed D27. Dit is het grootste hunebed van Nederland en bestaat uit 26 dekstenen en 9 zijstenen. Er zijn twee paar poortzijstenen, maar de steenkrans die gewoonlijk om een hunebed aanwezig is, ontbreekt.⁷ Hunebedden zijn grafmonumenten uit het Midden-Neolithicum, behorende tot de zogenaamde Trechterbeker-cultuur (TRB). Hunebedden werden meerdere malen gebruikt als graf, maar niet iedere dode uit die cultuur werd bijgezet in een hunebed. Men vermoedt dat er ongeveer elke 10 tot 15 jaar een dode werd bijgezet, waarbij een ritueel werd uitgevoerd. Waarschijnlijk werden de meeste mensen in die tijd begraven of gecremeerd en vervolgens bijgezet in individuele vlakgraven.⁸

3.2 Archeologische Monumenten

De Archeologische Monumentenkaart (AMK) bevat een overzicht van belangrijke archeologische terreinen in Nederland. De terreinen zijn beoordeeld op verschillende criteria (kwaliteit, zeldzaamheid, representativiteit, ensemblewaarde en belevingswaarde). Op grond daarvan zijn de terreinen ingedeeld in categorieën met archeologische waarde, hoge archeologische waarde en zeer hoge archeologische waarde (o.a. de beschermde monumenten). De AMK is in samenwerking met de betreffende provincie ontwikkeld.

In het plangebied is één AMK-terrein geregistreerd. Dit is het rijksbeschermd AMK-terrein (monumentnummer 300) waarbinnen hunebed D27 ligt (zie Bijlage 2).

⁶ Voor de dateringen is gebruik gemaakt van: Lanting & Van der Plicht, 1996; 2000; 2002.

⁷ E. van Ginkel et al 1999. *Hunebedden. Monumenten van een steentijdcultuur*. ROB; NHI; SHDL

⁸ D.C.M Raemaekers, 2005. 'Het vroeg- en midden-neolithicum in Noord-, midden-, en west-Nederland.' In: Deebe et al (red.) *De steentijd van Nederland*. Stichting archeologie, Meppel. pp.261-282.

Afbeelding 3.2. Hunebed D27 (foto: Grontmij)

3.3 Archeologische waarnemingen en onderzoeken

In het Archeologisch Informatiesysteem (Archis2) van de RCE staan alle bekende archeologische waarnemingen geregistreerd. In het plangebied zijn vijf waarnemingen geregistreerd. In de directe omgeving, binnen een straal van 500 m, zijn 11 waarnemingen geregistreerd (zie Tabel 3.2 en Bijlage 2).

Tabel 3.2 Waarnemingen in het plangebied en in de directe omgeving van het plangebied.

waarnemingsnummer	complex	aard	datering
10114	Megalietgraf	Hunebed+aardewerk	NEOM-NEOL
32889	Grafveld	Inhumatiegraf	NEOL
239045	Grafheuvel	Grafheuvel; vlakgraf	BRONSM-BRONSL; NEOL
239454	-	Vuursteen	PALEO-IJZ
300154	-	Vuurstenen tongdolkje	BRONSV
137293	-	Vuursteenvindplaats	MESO
137294	-	IJzerslakken	BRONSL-NT
137295	-	Vuusteenvindplaats	MESO
214866	Nederzetting	Vuursteen/aardewerk	NEO
239046	Grafheuvel	Grafheuvel	NEOL A
239341	-	Vuurstenen kling	MESO
239350	-	vuursteen	NEO
239455	-	Vuursteen	MESO-BRONS
239461	-	Vuursteen	PALEO-NEO
239478	-	Vuursteen	PALEO-NEO
239632	-	IJzerslak	BRONSL-NTC

De vondsten die in het plangebied zijn gedaan betreffen voornamelijk resultaten van onderzoeken die zijn uitgevoerd. Zie voor een beschrijving van deze onderzoeken §3.5. De vuurstenen objecten die in het plangebied zijn aangetroffen lijken oppervlaktevondsten te zijn.

Buiten het plangebied zijn voornamelijk vondsten uit de Steentijd gedaan, dit zijn veelal oppervlaktevondsten. Mogelijk zijn enkele vondsten afkomstig uit een Neolithische nederzettingencontext.

3.4 Archeologische waarden- en beleidskaarten

3.4.1 Gemeentelijke archeologische beleidskaart

Voor de gemeente Borger-Odoorn is een archeologische beleidskaart vastgesteld.⁹ Op deze kaart wordt aangegeven of en in welke vorm er archeologisch onderzoek noodzakelijk is (zie afb. 3.3). Het plangebied ligt volgens de kaart in een zone met een hoge archeologische verwachtingswaarde. Voor het plangebied wordt aanbevolen om bij ingrepen die groter of gelijk zijn aan 500 m² een verkennend booronderzoek uit te voeren, bestaande uit zes boringen per hectare en zo nodig vervolgend in een karterend onderzoek. Voor het terrein waar het hunebed ligt wordt *in situ* behoud aanbevolen. Indien dit niet mogelijk is dient overleg plaats te vinden met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. Voor ingrepen binnen een bufferzone hieromheen dient overleg met de gemeente plaats te vinden.

Afbeelding 3.3. het plangebied op de archeologische verwachtings- en beleidskaart (bron: Aalbersberg & van Beek, 2011)

3.5 Voorgaand onderzoek

Er hebben binnen het plangebied al diverse archeologisch onderzoeken plaatsgevonden. Het vroegste archeologische onderzoek stamt al uit 1685, toen de Groningse dichteres Titia Brongersma een eerste 'opgraving' uitvoerde in het hunebed. De resultaten van dit onderzoek zijn naar huidige maatstaven weinig wetenschappelijk, maar kenmerken wel een vroege interesse in archeologie.¹⁰ Ook de bekende archeoloog Reuvers heeft tijdens zijn Drentse reizen het hunebed aangedaan en op tekening gezet.¹¹ Van Giffen heeft het hunebed in 1937 onderzocht en gerestaureerd. In 2010 is de bodem van het hunebed door middel van een *groundtracer* op een niet-verstorende wijze onderzocht.¹²

Precies drie eeuwen na het eerste onderzoek is in 1985 ten noorden van het Hunebedcentrum een tweetal grafheuvelzolen opgegraven door het toenmalige Biologisch Archeologisch Instituut in Groningen (thans Groninger Instituut voor Archeologie), onder leiding van J. Lanting.¹³ De exacte locaties van deze opgravingen zijn slecht te achterhalen omdat op de tekeningen geen coördinaten of bestaande topografie is opgenomen. In een kort artikel van de hand van dhr. J. Schoneveld, die een deel van het grafheuvelonderzoek in de gemeente Borger leidde, zijn de locaties wel bij benadering aan te wijzen (zie Bijlage 2).¹⁴ De grafheuvelzolen, die werden opgespoord met behulp van luchtfoto's, bleken te bestaan uit erg verploegde en vergraven graf-

⁹ G. Aaldersberg & J.L. van Beek, 2011. *Gemeente Borger-Odoorn. Een archeologische verwachtingen- en beleidsadvieskaart*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.

¹⁰ J.A. Bakker, 1984. 'De opgraving in het Grote Hunebed te Borger door Titia Brongersma op 11 juni 1685.' In: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*. pp.3-16.

¹¹ J.A. Brongers, 1973. *Reuvers in Drenthe - 1833. Een bijdrage tot de geschiedenis van de archeologie*.

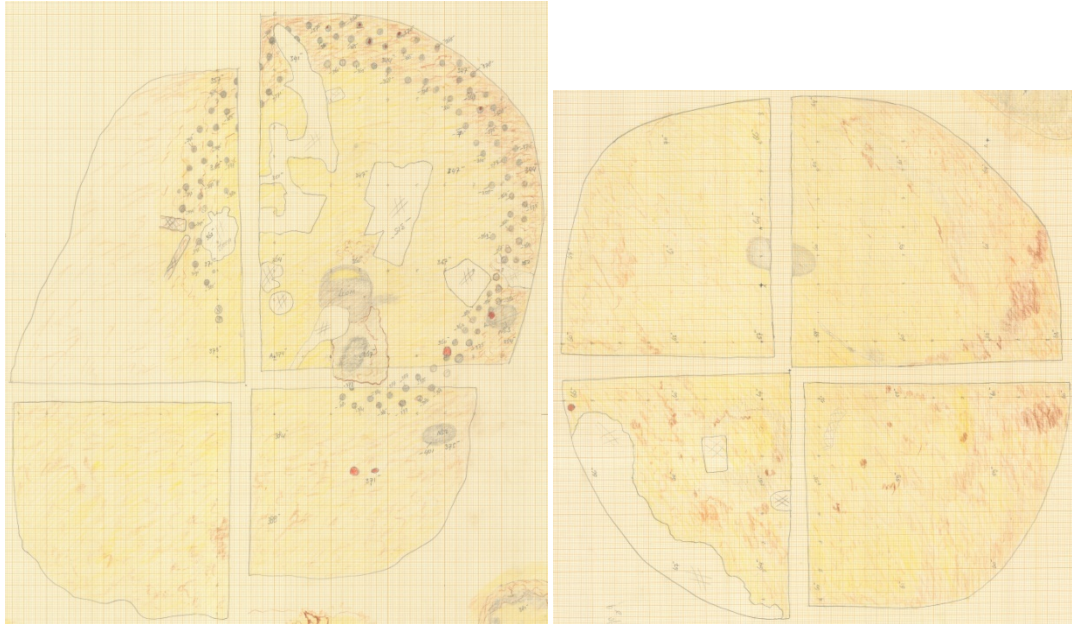
¹² <http://www.nu.nl/wetenschap/2249882/hunebedscan-borger-brengt-veel-licht.html> ; <http://nos.nl/artikel/138121-grond-onder-hunebed-onderzocht.html>

¹³ Tekeningen en dagrapporten geraadpleegd met dank aan de Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie.

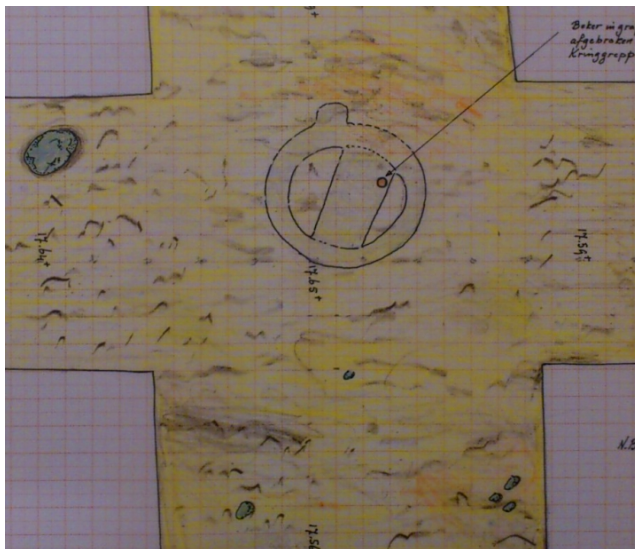
¹⁴ J. Schoneveld, 1988. 'Grafheuvel-onderzoek in de omgeving van Borger.' In: *De Zwerfsteen: Historisch tijdschrift voor de gemeente Borger*. pp. 5-16.

heuvels uit de Bronstijd met paalkrans, waarbinnen in één van de grafheuvelzolen een vlakgraf uit de laat-Neolithische Enkelgrafcultuur aanwezig was. Deze dode was bijgezet in een houten kist. Er werden in dit graf twee standvoetbekers en een barnstenen kraal aangetroffen.¹⁵

In 1996 is op de locatie van het nieuwe Hunebedcentrum een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), waarbij wederom een Neolithisch enkelgraf is aangetroffen. De locatie is destijds afgedekt.¹⁶ Tijdens een vlakdekkend onderzoek door het ARC in 2003 is dit graf, met de bijbehorende standvoetbeker alsnog opgegraven.¹⁷ Zie Bijlage 2 voor een overzicht van de locaties van alle uitgevoerde onderzoeken.

Afbeelding 3.4. Vlaktekeningen van de twee grafheuvelonderzoek van het BAI (Bron: Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen).

Afbeelding 3.5. Uitsnede van de vlaktekening van het proefsleuvenonderzoek van de ROB (tekening geraadpleegd via Noordelijk Archeologisch Depot Nuis)

¹⁵ Schoneveld, 1988; dagrapporten opgraving september/oktober 1985.

¹⁶ Ongepubliceerd, vlaktekening geraadpleegd via het NAD te Nuis.

¹⁷ A. Ufkes, 2005. *Een archeologische begeleiding op het terrein van het Hunebedcentrum te Borger, gemeente Borger-Odoorn* (Dr.) ARC-publicaties 140, Groningen.

4 Archeologische verwachting

In het verleden was de mens sterker afhankelijk van de mogelijkheden die het landschap bood voor het ontplooiën van haar (economische) activiteiten dan tegenwoordig. Men was veel minder in staat het landschap aan te passen aan haar wensen, zoals nu veel meer het geval is. De keuze van mensen om zich op een bepaalde locatie te vestigen, was voor een belangrijk deel afhankelijk van de lokale landschappelijke omstandigheden. Hierbij moet worden gedacht aan hoge, droge delen van het landschap voor bewoning, vruchtbare gronden voor de akkerbouw, de beschikbaarheid van water en bouwmaterialen, natuurlijke voedselbronnen enzovoorts.

Getracht wordt de delen van het landschap in beeld te krijgen, waar potentiële nederzittingslocaties aanwezig zijn. Daarnaast zijn de bekende archeologische gegevens uit de omgeving van het plangebied geïnventariseerd. Op basis hiervan is aan het plangebied een specifieke archeologische verwachting toegekend.

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek is de kans op het aantreffen van archeologische waarden groot. Binnen het plangebied kunnen archeologische resten worden aangetroffen vanaf het laat-Paleolithicum. De resten worden direct onder het maaiveld verwacht.

Er bestaat voor het plangebied met name een hoge archeologische verwachting voor de aanwezigheid van graven en/of (restanten van) grafheuvels, daterend vanaf het Neolithicum tot en met de IJzertijd.

De mogelijk aan te treffen archeologische resten worden hieronder per periode gespecificeerd.

Steentijd (Laat-Paleolithicum-Mesolithicum-Vroeg Neolithicum)

Het plangebied ligt op de flank van de Hondsrug, nabij het beekdal van de Hunze. Dergelijke locaties, hoog en droog maar toch in de nabijheid van water, waren voorkeurslocaties voor prehistorische jager-verzamelaars. Archeologische waarden uit deze periode kunnen bestaan uit resten van kampementen: artefacten (of afvalproducten) van vuursteen, natuursteen en bot; restanten van vuurplaatsen in de vorm van (ingegraven) haardkuilen en/of houtskoolconcentraties; grondsporen in de vorm van kuilen, greppels.

Neolithicum-Bronstijd

Archeologische waarden uit de periode Neolithicum-Bronstijd zullen binnen het plangebied hoogstwaarschijnlijk bestaan uit resten die te maken hebben met de grafcultuur en/of het bijbehorende rituele landschap. Deze resten kunnen bestaan uit (resten van) grafheuvels of grafheuvelzolen, restanten van palenkransen, grafkuilen, crematiegraven, inhumatiegraven, bijgiften. Ook kunnen resten worden aangetroffen die ten tijde van de bouw van het hunebed zijn achtergelaten. In Valthe zijn tijdens een opgraving in de directe nabijheid van het hunebed aldaar in de zomer van 2012 TRB-afvalkuilen aangetroffen.¹⁸ Deze worden geïnterpreteerd als de restanten van het verblijf ter plaatse van de bouwers/gebruikers van het hunebed.

IJzertijd-Vroege Middeleeuwen

Uit de periode IJzertijd-Vroege Middeleeuwen bestaat een kans op het aantreffen van archeologische waarden in de vorm van nederzittingsresten, zoals sporen van boerderijen en bijgebouwen, haarden, waterputten en -kuilen, organische en anorganische afvalresten, artefacten zoals bewerkte (vuur)steen, bot, glas, metaal en voor de periode kenmerkend aardewerk. Te-

¹⁸ Persoonlijke mededeling tijdens open dag op de opgraving aldaar door het GIA.

vens kunnen er archeologische waarden aangetroffen worden die te maken hebben met *off-site* activiteiten, zoals bijvoorbeeld landbouw en waarden die te maken hebben met het rituele landschap, zoals grafvelden.

Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd

Er is geen reden om aan te nemen dat in recente, historische periodes bewoning is geweest in het plangebied, met uitzondering van de aanwezigheid van het armenwerkhuis in het eind van de 19^e, en begin van de 20^e eeuw. De bodem is wellicht verstoord door grondbewerking uit deze periode en de ontwikkeling van het Hunebedcentrum.

5 Evaluatie

5.1 Conclusies en samenvatting

In opdracht van de gemeente Borger-Odoorn heeft Grontmij een archeologisch onderzoek uitgevoerd voor de uitbreiding van het Hunebedcentrum te Borger. Het onderzoek heeft bestaan uit een bureauonderzoek en de rapportage hierover.

Uit het bureauonderzoek is gebleken dat het plangebied ligt op de oostflank van de Hondsrug. Op het terrein van het Hunebedcentrum zijn meerdere graven/grafheuvels opgegraven, uit verschillende periodes daterend van het Midden-Neolithicum tot de Bronstijd. Er kunnen archeologische resten verwacht worden die dateren vanaf het Laat-Paleolithicum, maar voornamelijk uit de periode Midden-Neolithicum tot en met Bronstijd/IJzertijd.

5.2 Advies

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek wordt voor het plangebied vervolgonderzoek aanbevolen in de vorm van een vlakdekkende opgraving. Dit advies wijkt af van het advies gegeven op de archeologische gemeentelijke advieskaart.

In het gebied direct rondom het hunebed zijn al meerdere restanten van grafheuvels gevonden. Verder is uit de omgeving van andere hunebedden bekend dat er diverse archeologische waarden in de directe nabijheid in de grond kunnen zitten. De aard van deze waarden kan variëren van grafheuvelresten, vlak- of crematiegraven tot restanten van *off-site* activiteiten en (afval-) kuilen. Voor nederzettingsresten geldt een lagere verwachting, maar de aanwezigheid ervan is niet onmogelijk.

De exacte ligging van eventuele archeologische waarden binnen het gehele plangebied is op basis van dit bureauonderzoek niet van tevoren precies te lokaliseren. Vanwege de aanwezigheid van een archeologisch Rijksmonument en de hoge archeologische verwachtingswaarde voor het gehele plangebied wordt aanbevolen alle te ontgraven gebieden vlakdekkend archeologisch op te graven voorafgaand aan de realisatie van de voorgenomen plannen. Eén van de in 1985 opgegraven grafheuvelzolen ligt globaal ter plekke van de geplande nieuwbouw. De exacte locatie van deze grafheuvelzool zal tijdens het onderzoek moeten worden vastgesteld.

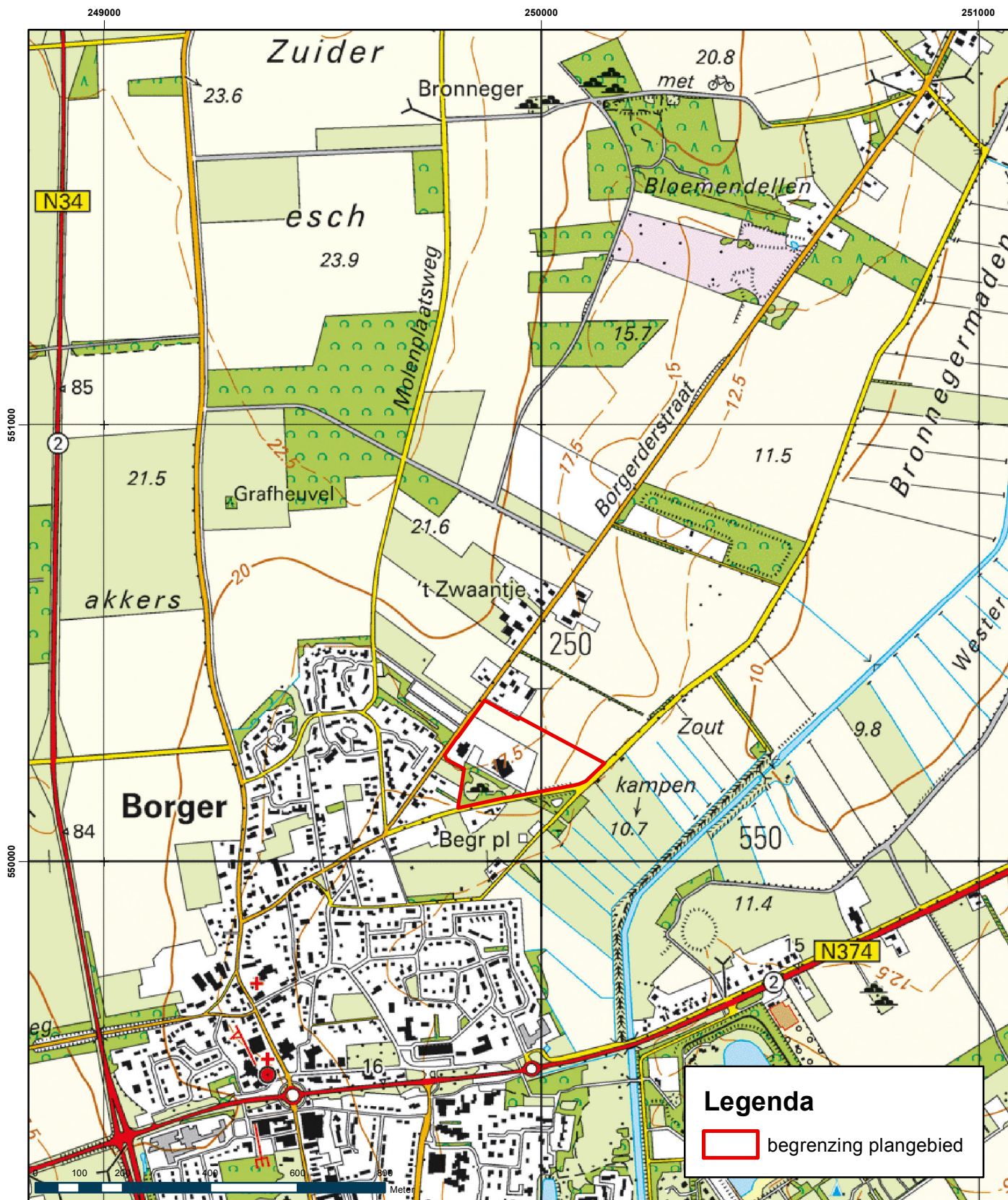
Gezien de hoge verwachtingswaarde en de verwachte geringe diepteligging van eventuele archeologische sporen en vondsten wordt er geen minimale ontgravingsdiepte vrijgegeven. Dit betekent dat er bij elk grondverzet in het plangebied archeologisch onderzoek zal moeten plaatsvinden.

Voorafgaand aan de opgraving dient een Programma van Eisen (PvE) te worden opgesteld, dat ter goedkeuring aan de bevoegde overheid (de gemeente Borger-Odoorn) moet worden voorgelegd.

Er wordt geadviseerd met betrekking tot de resultaten van het onderzoek en deze aanbeveling contact op te nemen met de bevoegde overheid (de gemeente Borger-Odoorn).

Bijlage 1

Locatie plangebied

Projectnummer 311850	Datum 11-12-12	Bijlage	Formaat A4	GAR-nummer 1291	CIS-code 54584	Getekend MO	Controle HB	Akkoord JJH	Schaal 1:12.500
-------------------------	-------------------	---------	---------------	--------------------	-------------------	----------------	----------------	----------------	--------------------

Archeologisch onderzoek Hunebedcentrum te Borger

Opdrachtgever

Gemeente Borger-Odoorn

Orderdeel

Locatie plangebied

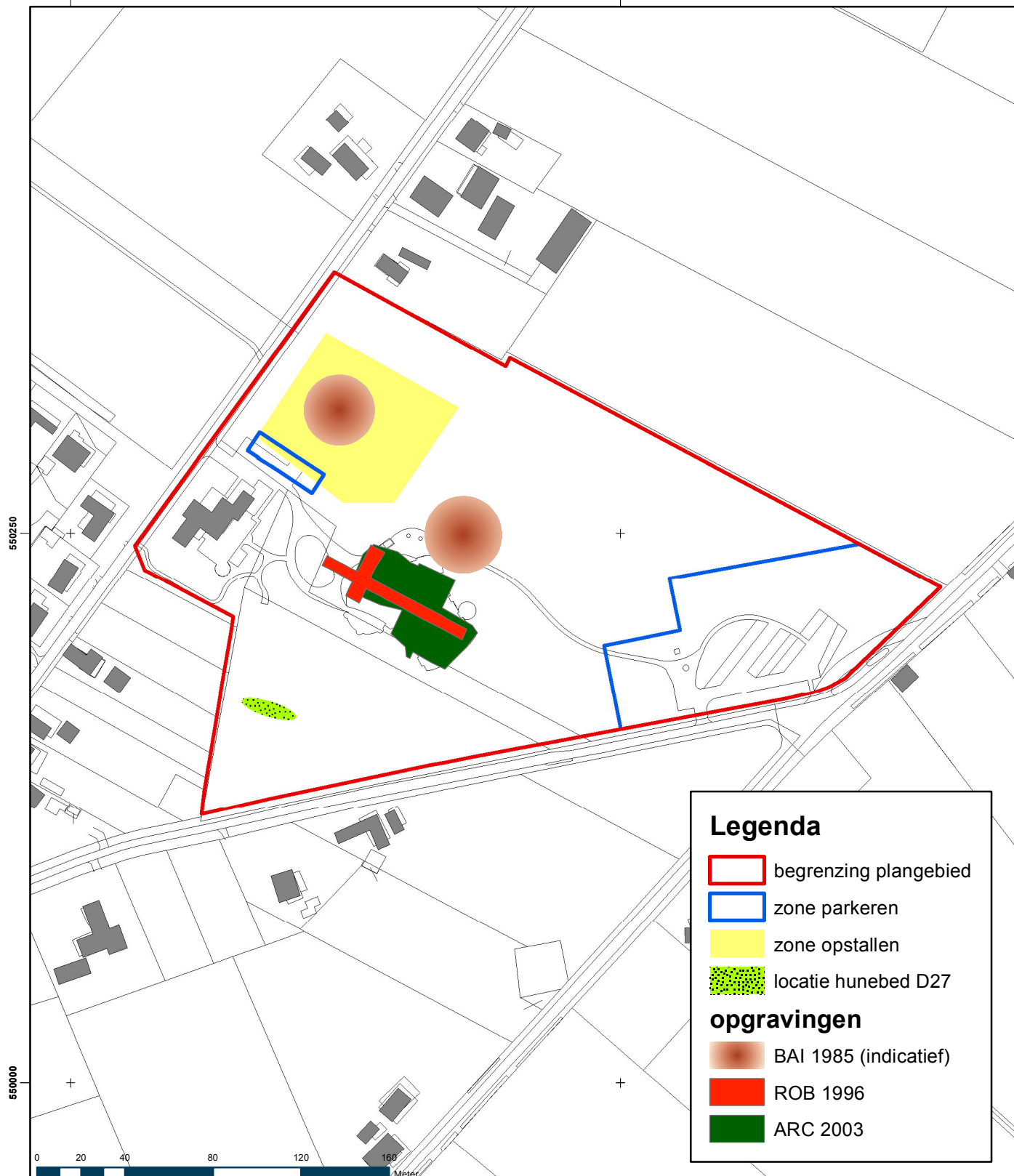
Noord Postbus 29, 9400 AA Assen, T +31 592 33 88 99, F +31 592 33 06 67

planning connecting
respecting
the future

Bijlage 2

Uitgevoerd onderzoek en inrichtingsplannen

Projectnummer
311850

Datum
11-12-12

Bijlage
A4

Formaat
A4

GAR-nummer
1291

CIS-code
54584

Getekend
MO

Controle
HB

Akkoord
JJH

Schaal
1:2.500

Archeologisch onderzoek Hunebedcentrum te Borger

Opdrachtgever

Gemeente Borger-Odoorn

Onderdeel

Uitgevoerd onderzoek en inrichtingsplannen

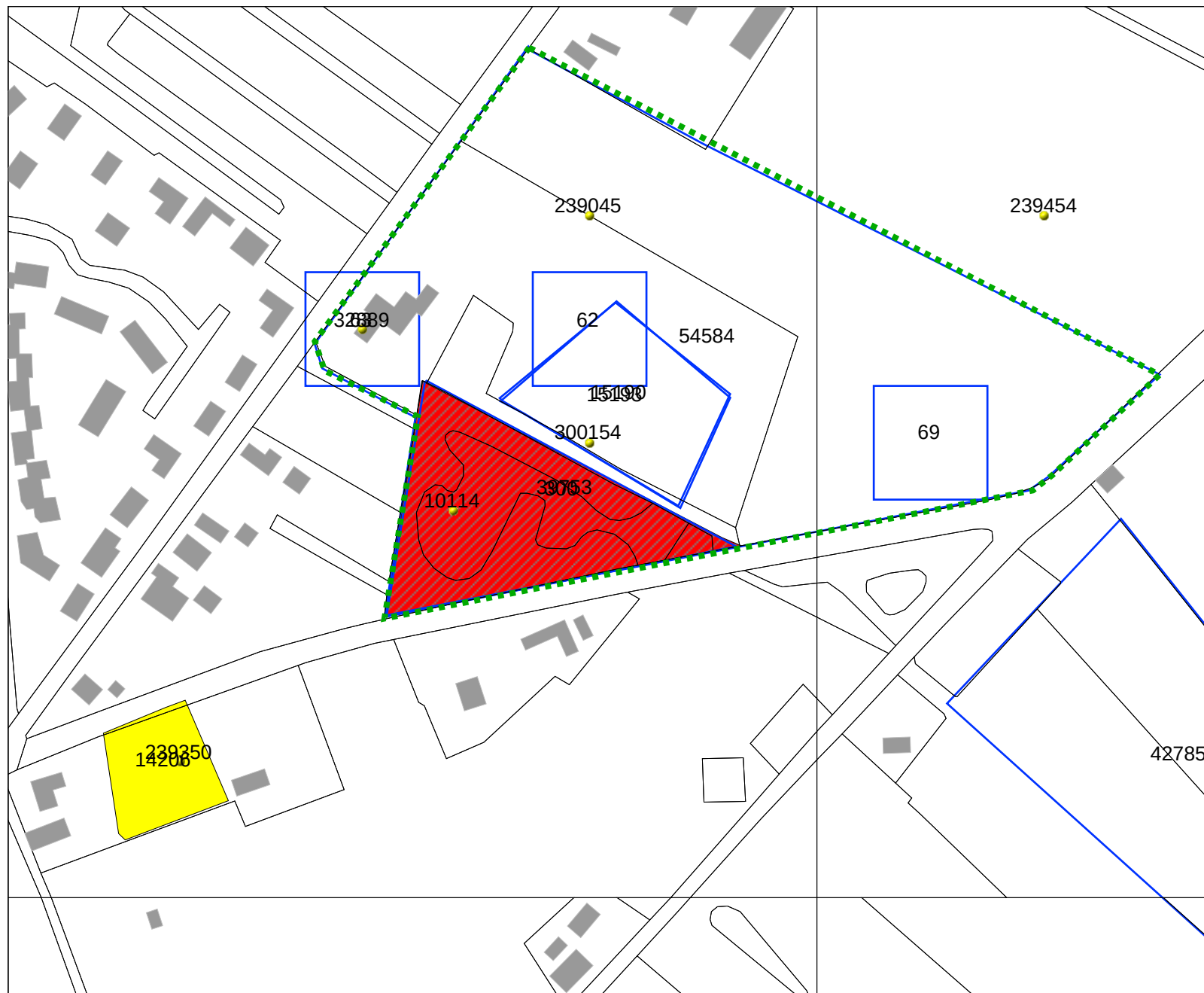
Noord Postbus 29, 9400 AA Assen, T +31 592 33 88 99, F +31 592 33 06 67

planning connecting
respecting
the future

Bijlage 3

Archeologische Basiskaart

Legenda

- WAARNEMINGEN
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- MONUMENTEN**
 - archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd
- PLAATSNAMEN**

Schaal 1:2500

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap